

Čeňková, Ivana – Holcupová, Jiřina – Štěpánková, Dita – Vávrová, Kateřina – Nenutil, Libor (2019) *Česká společnost 21. století se nedomluví s cizinci: co na to říkají komunitní tlumočníci?* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kolektivní monografie s názvem *Česká společnost 21. století se nedomluví s cizinci. Co na to říkají komunitní tlumočníci?* je věnována typu tlumočení, který, ač je ve své podstatě historicky nejstarší, se dlouhou dobu těšil (či stále těší) výrazně menší pozornosti i prestiži než tlumočení v konferenčních kabinách a na pódiích. Vzhledem k (donaedávna) nízké míře migrace do České republiky zde komunitní tlumočení nemá dlouhou tradici a komunitní tlumočníci nemají samostatný status či například vlastní profesní organizaci. Je to přitom právě komunitní tlumočení, které cizincům umožňuje dorozumět se v záležitostech každodenního života a napomáhá jim začlenit se co nejnázve do společnosti, která se stala jejich přechodným či trvalým novým domovem. Jeho stav ve vybraných oblastech veřejného života mapuje právě tato publikace.

S všeobecným kontextem a vývojem komunitního tlumočení, s jeho definicí, účelem a specifiky, s rolí, jež v jeho profesionalizaci a propagaci zastává Ústav translologie FF UK, a s vybranými zahraničními organizacemi, normami, profesními a výzkumnými projekty a iniciativami čtenáře stručně seznamuje úvod Ivany Čeňkové.

Následující čtyři kapitoly vycházejí z diplomových prací absolventů Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Texty se nezabývají procesem tlumočení ve smyslu řešení konkrétních problémů jazykového či kognitivního typu. Předmětem zájmu je sociologický a pragmatický rozměr komunitního tlumočení, tedy určitá společenská potřeba a praktické, organizační a etické aspekty jejího naplňování. Každá kapitola je věnována specifické oblasti, v níž potřeba komunitního tlumočení vyvstává – veřejným institucím a neziskovým organizacím pracujícím s přistěhovalci, školství, zdravotnictví a Úřadu práce.

Kapitola s názvem *Role komunitního tlumočnicka z hlediska očekávání účastníků tlumočnické komunikační situace* vycházející ze stejnojmenné diplomové práce Jiřiny Holcupové obhájené v roce 2010 se zabývá pojetím tlumočnické role ze strany veřejných institucí, které z podstaty své činnosti přicházejí do kontaktu s cizinci, a ze strany samotných tlumočnicků. Výchozím bodem výzkumu je potenciální konflikt (vyplývající z faktorů jako kodifikace role tlumočnicka ve společnosti, typ instituce či osobní zkušenost) mezi obecně zažitou představou tlumočnicka jako pasivního komunikačního kanálu a jako aktivního účastníka usilujícího o co neefektivnější komunikaci.

Konkrétně autorka výzkumu na základě odborné literatury stanovuje škálu šesti tlumočnických rolí (definovaných mírou a způsobem aktivního zapojení do komunikace) a zjišťuje, zda tlumočníci a zástupci zvolených institucí považují plnění těchto rolí za adekvátní součást tlumočnického výkonu. Zaměřuje se přitom i na rozdíly hodnocení v rámci jednotlivých skupin, a to v závislosti na míře jejich zkušeností s komunitním tlumočením a také na typu instituce.

Studie se dále zabývá otázkou, jaké problémy při vzájemné spolupráci během komunitního tlumočení pocítují na jedné straně zástupci institucí, na druhé straně samotní tlumočníci. Autorka představuje i náměty pro navazující výzkum, které spatřuje konkrétně v průzkumu postojů dalších jazykových zprostředkovatelů a samozřejmě samotných klientů-cizinců.

Kapitola *Komunitní tlumočení a jazykové zprostředkování na pražských základních školách (případová studie)* vychází z diplomové práce¹ Kateřiny Vávrové, obhájené roku 2015.

Výzkum je zaměřen na fenomén dětských tlumočnicků, který je (v českém prostředí) dosud prozkoumaný jen minimálně.

Zkoumaný jev – tedy komunitní tlumočení jako integrační nástroj – autorka zasazuje do širšího kontextu; vysvětluje význam tlumočení ve školství obecně, seznamuje čtenáře s typy jazykového zprostředkování i s různými komunikačními situacemi, v nichž je tlumočení (či obecně jazykového zprostředkování) zapotřebí, a s nároky kladenými na tlumočnicka.

Kapitola dále přináší stručný náhled na vývoj, výstupy a praktickou aplikaci (zahraničního) výzkumu fenoménu dětských tlumočnicků; na základě vybraných studií autorka tlumočení dětmi blíže charakterizuje, uvádí přehled rozdílů mezi žákem-cizincem jako jazykovým prostředníkem a profesionálním komunitním tlumočnickem a nastiňuje také pozitivní a negativní dopady této činnosti na dítě i jeho rodinu.

Výzkum mapuje situaci na pražských základních školách, na nichž studují žáci-cizinci, a zjišťuje, jak tyto instituce řeší komunikační bariéry vyvstávající mezi pedagogickými pracovníky a žáky i rodiči-cizinci v různých komunikačních situacích, do jaké míry využívají profesionální komunitní tlumočnický či naopak samotné žáky-cizince a zda tuto praxi považují za vhodnou. Nezávislou proměnnou je přitom počet žáků-cizinců na dané škole (vyšší, nebo nižší než pražský průměr).

V části zabývající se názory pedagogických pracovníků a tlumočnicků na rozsah role tlumočnicka vychází autorka z výše uváděné práce J. Holkové (2010), výsledky obou průzkumů jsou tak do jisté míry srovnatelné.

Studie přináší řadu praktických doporučení týkajících se kritérií pro zapojení žáka do komunikační situace, organizačních aspektů včetně přípravy, průběhu spolupráce, interakce a zpětné vazby.

Kapitola *Vícejazyčná komunikace a kvalita tlumočnických a jazykových služeb ve zdravotnických zařízeních v Praze (případová studie)*, zabývající se tlumočením ve zdravotnictví, které je v českém prostředí opět tématem systematicky neprozkoumaným, vychází z diplomové práce² Dity Štěpánkové, obhájené v roce 2015. Stať bohatá na demografické údaje se zaměřuje na komunikaci lékařského a nelékařského zdravotnického personálu se zahraničními pacienty v Praze, konkrétně na vnímání současné situace a kvality komunikace tímto personálem v závislosti na různých faktorech, jako je například pracovní pozice respondenta či jeho individuální jazykové kompetence. Pozornost je věnována jazykové vybavenosti personálu, počtům a národnostní/jazykové příslušnosti zahraničních pacientů navštěvujících jednotlivé typy zařízení, povaze jazykových a kulturních bariér, komunikačním strategiím i hodnocení stávajícího stavu různými skupinami personálu. Zásadní nezávislou proměnnou představuje status působiště respondentů – tedy státní, nebo naopak soukromé zdravotnické zařízení.

¹ S názvem *Komunitní tlumočení a jazykové zprostředkování na základních školách v Praze (případová studie)*.

² S názvem *Vícejazyčná komunikace a kvalita tlumočnických a jazykových služeb ve zdravotnických zařízeních v Praze (empirická studie)*.

Získaná data ohledně jazykové vybavenosti a cizojazyčné komunikace ve zdravotnictví obecně se autorka snaží zasadit do širšího kontextu a pomocí indukce vysvětlit příčiny pozorovaných jevů faktického i metodologického rázu.

Diplomová práce Libora Nenutila,³ z níž vychází kapitola *Komunitní tlumočení na úřadech práce v České republice (případová studie)*, byla obhájena v roce 2016 a o dva roky později získala hlavní cenu v soutěži Jednoty tlumočnicků a překladatelů o nejlepší tlumočnickou a překladatelskou diplomovou práci.

Zaměřuje se na průběh pilotního testování využití komunitního tlumočení při jednání s klienty na úřadech práce (ÚP) v rámci projektu Rozvoj poradenství Úřadu práce České republiky pro cizince. Kapitola v první řadě popisuje zjištění z evaluační studie zaměřené na zkušenosti a obeznamenost pracovníků ÚP s (komunitním) tlumočením, způsob, jakým s tlumočnickými a jejich prostřednictvím komunikují, a dále hodnocení zapojených tlumočnicků a jejich vlivu na průběh a efektivitu jednání s klienty-cizinci neovládajícími český jazyk.

Autor práce doplňuje shromážděná data o vlastní průzkum, zjišťující zkušenosti samotných tlumočnicků účastnících se uvedeného projektu a jejich hodnocení přístupu ÚP. Součástí jsou také praktická doporučení pro pracovníky ÚP a také pro tlumočnický, a sice ve formě odkazů na relevantní materiály pro přípravu a prohloubení příslušných znalostí.

Přínos tohoto textu spočívá mimo jiné v tom, že velmi konkrétně znázorňuje reálný (pozitivní) dopad komunitního tlumočení na život klientů-cizinců usilujících o začlenění se do společnosti hostitelské země. Analýza vlivu nesprávně formulovaných průzkumných otázek na validitu dat a příklady vhodnější formulace jsou pak cenným metodologickým příspěvkem.

Přestože každá z obsažených statí pokrývá jinou oblast (a vznikala nezávisle na ostatních), lze mezi nimi nalézt mnohé styčné body. Statě J. Hólkupové, K. Vávrové a L. Nenutila popisují způsob vnímání role tlumočnicka a jeho aktivnějšího zapojení do komunikace, dotýkají se otázek důvěry a loajality a zabývají se některými organizačními problémy. Ač není samo o sobě předmětem zájmu autorů, lze navíc z těchto kapitol (a v podstatě i ze statě D. Štěpánkové) vytušit, jak výraznou roli hraje v mezikulturní komunikaci jazykové zprostředkovávání – tedy převod (blízkou) osobou bez tlumočnického vzdělání – které představuje protipól zkoumaného jevu a samo se stává zajímavým výzkumným tématem.

Práce L. Nenutila a K. Vávrové přinášejí konkrétní doporučení pro praxi a vysvětlují některé zásady tlumočnické práce i přínosy zapojení tlumočnicků oproti netlumočnickům, a to v reakci na chybějící povědomí uživatelů (zde převážně zástupců institucí) o podstatě tlumočnické práce a o způsobu, jak s tlumočnickem pracovat (zajímavé přitom je, že – jak vyplývá z výše uvedených prací – jsou navzdory jistému kontrastu potřeb tlumočnicka a představ zástupců institucí dojmy z praxe a tedy názory na spolupráci s tlumočnickými převážně kladné. Zejména práce L. Nenutila zmiňuje pozitivní vliv přítomnosti tlumočnicka na činnost institucí, a především na situaci klienta poměrně explicitně).

Statě L. Nenutila a D. Štěpánkové pak mají i (více či méně zamýšlený) metodologický rozměr – první z nich reflektuje vliv formulace průzkumných otázek na platnost získaných dat a navrhuje alternativní formulace, které umožní získat validní data. Obdobného

³ S názvem *Komunitní tlumočení na úřadech práce (případová studie)*.

metodologického problému se lehce dotýká i druhá z nich; ta je zajímavá nejen z již zmíněného hlediska interpretace dat, nýbrž také z hlediska vytváření hypotéz na základě předpokladů i známých skutečností.

Vzájemně se doplňující a částečně se překrývající zjištění ve výsledku tvoří – při vědomí omezené reprezentativnosti zkoumaných vzorků – poměrně obsáhlý obraz situace komunitního tlumočení v České republice, jejich pozitiv a negativ.

Rámec pro tyto statě tvoří úvodní i závěrečné slovo, v nichž jejich autorka Ivana Čeňková konkrétně vysvětluje, jak Ústav translatologie FF UK prostřednictvím svých studijních programů, spoluprací s neziskovými organizacemi či školením jejich pracovníků i laických komunitních tlumočnicků dlouhodobě přispívá k profesionalizaci komunitního tlumočení a šíření povědomí o něm mezi veřejností i zástupci státní správy; neopomíjí však ani stránku teoretickou a výzkumnou, která musí praktické aktivity nezbytně doplňovat.

Jako perličku na závěr si připomeňme, že monografie, o níž tato kapitola jubilejního sborníku pojednává, byla sama publikována u příležitosti dvou významných výročí na národní i mezinárodní úrovni. Zaprve uplynulo v roce 2019 právě 100 let od „oficiálního uznání této (tlumočnické, *pozn. aut.*) profese“ (Čeňková 2019: 7),⁴ zadruhé vysokoškolský obor překladatelství a tlumočnictví oslavil 55. výročí svého založení v Praze. Tato skutečnost symbolicky akcentuje význam publikace, která byla v době svého vydání jednou z mála (s výjimkou jednotlivých článků, závěrečných kvalifikačních prací a příručky profesní organizace), která usilovala o osvětlení jevů důležitých, všudypřítomných, avšak neviditelných. Stejně jako jinde, i u komunitního tlumočení však platí, že témata, která unikají naší pozornosti, se mohou rychle stát velmi aktuálními – a dnes již víme, jak rychle.

BIBLIOGRAFIE

- Holkupová, Jiřina (2010) *Role komunitního tlumočnicka z hlediska očekávání účastníků tlumočnické komunikační situace*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Nenutil, Libor (2016) *Komunitní tlumočení na úřadech práce (případová studie)*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Štěpánková, Dita (2015) *Vícejazyčná komunikace a kvalita tlumočnických a jazykových služeb ve zdravotnických zařízeních v Praze (empirická studie)*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Vávrová, Kateřina (2015) *Komunitní tlumočení a jazykové zprostředkování na základních školách v Praze (případová studie)*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Mgr. Marie Hana Příbylová, Ph.D.
Univerzita Karlova
mariepribylova@seznam.cz
doi: 10.14712/24646830.2023.38

⁴ Konkrétně na pařížské mírové konferenci, jejíž veškerá jednání byla konsekutivně tlumočena mezi angličtinou a francouzštinou.